

MAX WEBER'DE OTORİTE VE MEŞRUIYET TİPOLOJİSİ¹

Ahmet Şenol OK²

ÖZET

Çalışmamız, Max Weber'in otorite ve meşruiyete ilişkin görüşlerini ve ortaya koyduğu tipolojiyi kısaca tartışmak amacını taşımaktadır. Düşünür, bazı çalışmalarında meşru bir düzenin oluşumunda 4 çeşit saik'ten bahsederken, meşru otoritenin saf türlerine ilişkin sınıflandırmasında sadece geleneksel, karizmatik ve yasal-ussal otoritelere yer vermiş, "tabii hukuk" ile ilişkilendirdiği "değer bilinci" kavramını ayrı bir tip olarak bu kapsama dahil etmemiştir. Bu ilginç duruma çok kısa olarak değinildikten sonra, Weber'in meşruiyet anlayışı ve ortaya koyduğu otorite/meşruiyet tipolojisine yönelik belli başlı eleştirilerin özetlenmesi ile çalışmamız sona erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meşruiyet, Otorite, Max Weber.

ABSTRACT

The aim of our study is to briefly discuss Max Weber's views related to authority and legitimacy and the typology that he revealed. While the thinker talked about 4 variations of motives in the formation of a legitimate order in some of his studies, in the classification related to the pure types of legitimate authority, he mentioned only traditional, charismatic and legal-rational authorities and did not include the concept of "value-conscious" that he associated with "natural law" in this scope as a separate type. After mentioning this interesting situation very briefly, our study was concluded with the summarisation of certain criticisms directed to Weber's concept of legitimacy and the typology of authority/legitimacy that he revealed.

Keywords: Legitimacy, Authority, Max Weber.

¹ Bu Makale 20-21 Mayıs 2017 tarihleri arasında Saraybosna'da düzenlenen ASEAD 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE, Doktora Öğrencisi, asoka009@hotmail.com

GİRİŞ

Weber, gittikçe sanayileşen ve karmaşık bir görünüm arz eden modern toplumlardaki rasyonel, yani akılcı olma zorunluluğunun hangi tip çerçevede daha iyi gerçekleşebileceği sorunu üzerine eğilmiş ve buna büyük önem vermiştir. Ona göre, geleneksel yönetim biçimi, modern toplumlara uymadığı gibi, sorunlarını da çözümlenemez. Bu tip yönetim biçimi, meşruluğunu zaman ve geleneklerden aldığından dinamik modern toplumlarda uyumsuzluk yaratmıştır. Gerçekten, keyfilik ve sorumlulukların rastgele geçici olarak dağıtılması, geleneksel yönetim biçiminin iki önemli sakıncasıdır. Modern toplum, işbölümü ile uzmanlaşma sonucu yetkililik ve sürekliliği zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, geleneksel yönetim biçimlerinin maliyeti, modern toplumdaki bürokratik örgüte oranla çok daha yüksektir. Akılcı bir davranış, gelenekselliğin tasfiyesini ve bunun yerine bürokratik örgüt ve yönetim biçiminin hakim olmasını sağlamak amacına yöneliktir (Çam,1995: 59-60).

Modern bürokrasilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bu yeni ortam, aydınlanma devrimi sonrasında ortaya çıkan sosyo-kültürel şartlar ve kapitalizmin gerektirdiği maliyet/kazanç hesabı ve kar elde etmeye dayanan sosyo-ekonomik ortamın gerekleri ile de uyumlu gözükmektedir. Kapitalizm, bireylerin davranışlarının kişisel menfaate dayalı olarak harekete geçirilmesi durumunu yansıtan bir ekonomik insan tipi varsayar. Bireylerin rasyonel şekilde ve çıkar hesaplarına dayalı olarak hareket etmesi, herkesin böyle yaptığı varsayıldığında, toplam fayda hesabı temelinde toplumun genel menfaatine uygun sonuçlar doğurur. Ekonomik sistem bağlamında önerilen ve rasyonelliğe dayalı bu fikirler, hiç kuşkusuz itaatin sağlanması ve yönetime ilişkin düşünceleri de önemli ölçüde etkilemeye başlar. Bu bağlamda, Weber'i anlamaya çalışmak, sosyo-ekonomik ortamda ve insan düşüncesinde meydana gelen bütün bu değişimleri göz önüne almakla mümkün olabilecektir. Nitekim bir eserinde kendisi de bu düşünceyi pekiştirir şekilde, “Bürokrasinin gelişmesinde kapitalist sistem, tek başına olmamakla beraber, hiç kuşkusuz en önemli rolü oynamıştır. Gerçekten de, bürokrasi olmaksızın kapitalist üretim devam edemez. Ayrıca tüm rasyonel sistemler de bürokrasiyi benimseyip ve önemini artırır” (Weber, 2013: 66) ifadesini kullanır.

Bu çalışmamızda, Max Weber'in belli bir düzenin geçerliliği, itaat ve itaati sağlayan davranışsal saiklerin neler olduğuna yönelik toplum bilimsel çalışmaları bağlamında güç, iktidar (egemenlik), siyasal teşkilat ve devlet kavramlarından işe başlayarak geliştirdiği otorite ve meşruiyet tipolojisini kısaca tanıtmaya çalışacağız. Bu noktada, onun geliştirmeden bıraktığı “değer bilinci” kavramının bazı düşünürlerce 4. tip meşruiyet biçimi olarak düşünülebileceğine dair görüşleri ayrı bir başlık altında kısaca değerlendireceğiz. Hiç kuşkusuz, Weber'in çalışmalarından sonra da, ondan esinlenen veya köklerini çok daha eski düşünürlerin çalışmalarından alan farklı meşruiyet

yaklaşımları söz konusu olmuştur. Ancak, şimdiye kadar onu aşan veya onun teorisini geçersiz kılan bir gelişme meydana gelmemiştir. Buna karşın, Weber'in tipolojisine ve yaklaşımına yönelik pek çok eleştiriler yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Son bölümde, bu eleştirilerin belli başlılarına değinildikten sonra, kısa bir değerlendirme yapılmak suretiyle çalışmamız sona erdirilmiştir.

1. WEBER SOSYOLOJİSİNİN BAZI TEMEL KAVRAMLARI

Weber'e göre, bir cemiyetin yasal yolla konulan kuralları, yani düzeni, "serbestçe yapılmış bir antlaşma (pakt)" veya "dayatma ve itaat" yoluyla ortaya çıkmış olabilir (Weber, 2012: 95) Aslında, o, mensuplarının tümünün serbestçe antlaşması ile tesis edilmemiş olan her düzeni bir dayatma olarak görür. Bu kapsamda, azınlığın itaat ettiği çoğunluk kararları ve şeklen serbest (ve gönüllü) anlaşmalar dahi birer dayatmadır. Sosyoloji için mühim olan, belli bir teşkilata mensup olanların hangi durumlarda, hangi sınırlar içinde ve hangi özel şartlar altında idareciye itaat etmekte (Weber, 2012: 96) oldukları sorusunun cevabını bulabilmektir.

Weber, bir toplumsal münasebet içinde iradesini muhalefete rağmen hakim kılabilme ihtimaline, bu ihtimal neye dayanmış olursa olsun yaptırım gücü derken, muayyen içerikteki bir emre belli şahıslar tarafından itaat edilmesi ihtimaline ise iktidar (egemenlik) adını vermektedir (Weber, 2012: 101). Ona göre, iktidara sahip bir teşkilat, muayyen bir coğrafik alan içinde kendi mevcudiyetini ve düzeninin geçerliliğini idari organının uyguladığı fiziki şiddet ve tehdit sayesinde daimi şekilde güvence altına alıyorsa bu teşkilata siyasi teşkilat adı verilir. Siyasi bir kurumun idari organı, tekeline bulundurduğu meşru fiziki şiddete, düzeni uygulayabilmek için başarılı bir şekilde başvurabiliyorsa ve başvurabildiği sürece de, bu siyasi kuruma devlet denilmektedir (Weber, 2012: 103). Dolayısıyla, devletin ayırt edici niteliği meşru şiddet tekeline elinde tutuyor olmasıdır.

Şiddetin bir vasıta olarak kullanılması, sadece siyasi teşkilatlara has bir şey olmamakla beraber siyasi teşkilatların ve devletlerin vazgeçilmez unsuru ve karakteristik vasfıdır (Weber, 2012: 104) Diğer taraftan, şiddet, siyasi teşkilatların ya da devletin idare etmede kullanabilecekleri yegane araç olmadığı gibi, ayrıca olağan olarak kullandıkları bir araç da değildir. İdareciler, maksatlarına ulaşabilmek için muhtemel bütün yolları kullanırlar. Tehdit ve hatta fiziki şiddet uygulaması spesifik bir araç olmakla beraber, diğer bütün araçlar ve yolların bir netice vermediği bütün durumlarda başvurulacak son çare olarak (ultima ratio) kullanılmaktadır (Weber, 2012: 104). Bu bağlamda, belli bir düzene itaatin uzun vadede ve mümkün olan en az maliyetle sağlanmasının en emin yolu ve her gerçek egemenlik ilişkisinin ayırt edici kriteri, onun en düşük düzeyde bile olsa belli bir ölçüde gönüllü kabule dayanması, yani itaatte (ister gizli müşevviklere, ister hakiki kabule dayansın) bir çıkarın bulunması durumu olmaktadır (Weber, 2013: 49).

Weber için güç, bir sosyal ilişki içinde, bir aktörün hangi temele dayanırsa dayansın direnmeyle karşılaşsa bile istediğini yapabilme konumunda olma ihtimalini ifade eder. Organizasyon içindeki ilişkileri incelerken de otorite (yetki) ile güç kavramı arasında bir ayrım yapar. Otorite gücün bir çeşididir. Bir emir, başkasına itaat görevi yüklüyor ise bu otoritedir. Otorite meşruluğa dayanır (Öztürk, 2015: 61) Weber, tıpkı Freud ve Durkheim gibi, toplumsal norm ve değerlerin, insanların içsel motivasyon sistemlerinin bir parçası olduğunu, teşvik ve yaptırımların etkisinden ayrı olarak onların davranışlarına yön verdiğini öne sürer. Böylece, toplumsal normları ve değerleri içselleştiren insanlar, bu norm ve değerlerle ilişkili sorumluluk ve yükümlülükleri kendi motivasyonlarının çehreleri olarak üstlenerek kendi kendilerini düzenleyici bir hale gelirler. Değerlerin bu yönü (yani yükümlülük hissi), meşruiyet kavramında anahtar bir unsurdur. Bu duygu, meşru otorite ve yönetimlerin emirlerine gönüllü olarak riayet etmeye yol açar. Bu yüzden, yetki sahibinin güç veya kaynaklara sahip olması üstüne dayanan etkinin aksine, meşruiyet tarafından motive edilen etki etkilenmiş olan kişinin içinden gelişir (Tyler, 2006: 378).

Weber, meşruiyet kavramını “bir düzenin, mensuplarının ekseriyetince rıza görmesi ve bağlayıcı olarak kabul edilmesi” (Weber, 2012: 108) şeklinde tanımlar. Ona göre meşruluğun bir inanç temeli vardır. Yani insanların otoriteye itaat etmeleri için, otoritenin onlar tarafından kabul edilebilir nitelikte olduğuna inanmaları gerekir (Öztürk, 2015: 61) Bu anlamda, Weber ve daha sonra gelen Lipset ve Linz gibi düşünürler, “inanç temelli” (subjektif veya ampirik olarak da adlandırılabilen) meşruiyet yaklaşımını savunurlar. Bu anlayışa göre, insanlar meşru olduğu inancına sahip oldukları için bir şey, örneğin bir iktidar meşrudur.

2. WEBER’İN OTORİTE VE MEŞRUIYET TİPOLOJİSİ

Max Weber, yazılarında her biri “geleneksel”, “karizmatik” ve “yasal-ussal” meşruiyeti belirleyen üç tür temel anlayışı ortaya koymuştur (Poggi, 2002:123). Bu üç otorite biçimine dikkatlice baktığımızda, otoritenin meşruiyeti elde ediş biçimlerine göre sınıflandırıldığı görülmektedir (Birsin, 2012: 7). Diğer yandan, yönetimin biçimi ve yöneticilerin nitelikleri ise büyük ölçüde iktidarın dayandığı meşruiyet temellerinin niteliğine göre belirlenmektedir (Weber, 2012: 102).

Max Weber’in çözümlediği bu üç otorite tipi, Duverger’e göre, klasik siyasal rejimlerin belli başlı biçimleriyle düşümdeşirler. Ona göre, geleneksel otoriteye, feodal derebeyliklerde ve eski düzen krallıkları (ancien regime) denilen krallıklarda rastlamaktayız. Yasal-ussal otorite, batıda, Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra kurulan demokratik-liberal devletlerde görülen otorite tipi olup, çağdaş komünist devletlerde bulunan otorite de budur. Karizmasal otorite ise kişi olarak, şefin yüceltilmesi üzerine kurulmuş olan diktatörlüklerde ortaya çıkar ve çağdaş faşizmlerde görülür (Duverger, 1982: 203). Bu kısa açıklamadan sonra, Weber’in otorite/meşruiyet

tipolojisini, kendisinin yaptığı sınıflandırma çerçevesinde aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

2.1. Geleneksel Meşruiyet

Geleneksel Meşruiyet veya otorite tipi, Weber'e göre, çok eski zamanlardan beri süregelen geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre gücü kullananların meşruluğuna olan yerleşik inanca dayalıdır (Weber, 2013: 54). Geleneksel Otorite, geçmişten gelen ve daima var olan kural ve güçlerin kutsallığını öne sürerek meşruluk tezinde bulunur. Burada otoriteyi icra eden kişi ya da kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenir. Bireyin kişisel otoritesine uyulması gereği de kendisinin geleneksel konumundan kaynaklanır (Weber, 2013: 69). Toparlarsak, geleneksel otorite “her zaman var olduğu” için meşru kabul edilir. Önceki nesiller bunu kabul ettiği için tarih tarafından kutsallaştırılmıştır (Heywood, 2013: 277).

“Patriarkal”, “feodal” ve “monarşik” otoriteler, geleneksel otorite tipinin başlıca örneklerini oluşturur (Kapani, 1999: 90). Geleneksel meşruiyetin en belirleyici niteliği, bu meşruiyet anlayışına göre siyasi iktidarın buyruklarına uymanın temelinde “gelenekler”in yatmasıdır. Uyulur, çünkü hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri uyulmaktadır. Dahası uyma, aileden ve atalardan devralınmış “bir mirası sürdürme” işidir. Bu “sürdürme”, aynı zamanda dinsellik ve kutsallık içerir (Oktay, 2003: 12). Geleneksel yöntemlerde, yöneticilerin iktidara gelme yöntemleri seçime dayanmaz. Eskiye dayalı alışkanlıklar yani eskilik, belli bir kabile ve toplumda en yaşlı kişi olma özelliği veya veraset gibi yöntemler, gelenekler bağlamında hüküm sürmenin ve onun meşruiyetini sağlamanın başlıca yöntemleridir. Bunun dışında, geleneksel yönetimlerin diğer özelliklerine bakarsak, bu tip yönetimlerde, yöneticilerin kral, sultan, bey, emir gibi unvanlar taşıdıklarını, yönetime hizmet eden görevlilerin liyakat vb. özellikleri taşıdıkları için değil, kişisel bağlılık ve sadakat temelinde istihdam edildiklerini görürüz. Böyle bir yönetim anlayışında hükmedilen halkı oluşturan bireylerin yurttaş kimliği de bulunmaz. Onlar, hükümdarın tebasını veya hizmetkarlarını oluştururlar.

2.2. Yasal-Ussal Meşruiyet

Yasal-Ussal Meşruiyet veya otorite tipi, Weber'e göre normatif kuralların meşruluğu ve bu yasalara göre egemenlik konumuna getirilenlerin, emir verme hakkı olduğu inancına dayalıdır ve rasyonel bir temele sahiptir (Weber, 2013: 54). Yasal-ussal otorite, bir kişinin belli bir amirinin ya da üstünün otoritesini, bu otoritenin yasalara uygun biçimde elde edildiği ve yine yasalara uygun bir biçimde kullanıldığı için meşru kabul ettiği anlamını taşımaktadır (Vergin, 2010: 74). Uyulan kişi değildir, yasaların yetkili kıldığı ve kişilerden bağımsız makamlardır. Aynı özelliği, uyan açısından da görebiliriz. Yasal-ussal meşruiyetin en somut uygulaması çağdaş bürokrasilerdir (Oktay, 2003: 45-46). Weber'e göre, içinde bulunulan çağdaki yönetimler genellikle yasal-ussal otorite

adını verdiği bu çerçeve içine girer. Bu tip meşruiyet ve otorite anlayışının geçerli olduğu sistemlerde, yönetimin ve onun oluşturduğu kurallar şahsi bir nitelikten ziyade kişiler üstü ve kurumsal bir nitelik taşırlar.

Yasal-ussal otorite tipinin diğerlerinden başlıca ayırt edici özelliği, onun meşruluğunun formel, resmi ve gayrişahsi, yani kişisellikten arınmış bir temele dayanmasıdır. Burada iktidar, bu iktidarı aldığı kararlarla, verdiği talimat ve buyruklarla uygulayan yönetici kişinin şahsından tümüyle arındırılmış durumdadır. İktidarı elinde bulunduran kişinin otoritesi ve meşruluğu, onun kişiliğinden ve kişisel özelliklerinden değil, doğrudan doğruya herkes için aynı şekilde ve ölçüde geçerli olan, herkesi bağlayan ve bu anlamda genellik arz eden, ussal olduğu kabul edilen soyut bir normu uygulamasından kaynaklanmaktadır (Vergin, 2010: 75). Weber düşüncesinde, yasal-ussal meşruiyet anlayışı modern devlete uygundur. Bu tür meşruiyette, kişisel buyruklara itaatin ahlaksal kaynaklı olduğu iddiası, bu buyruklar geçerli genel kurallara uygun oldukları ölçüde doğrudur (Poggi, 2002:123).

2.3. Karizmatik Meşruiyet

Karizmatik otorite veya meşruiyet, bir bireyin istisna kutsallığına, kahramanlığına, örnek özelliklerine ya da onun tarafından açıklanan veya emredilen normatif kalıpların ya da emrin kutsallığına olan bağlılığa dayalıdır (Weber, 2013: 54). Bu başlık altında geçen “karizma” sözcüğünün kökeni, kadim Yunanca’ya kadar uzanır. İncil’in sözlük hazinesinden Webergil toplumbilim kavramları arasına girmiş olup, Yunanca’daki anlamı, “Tanrı’nın lütfü” veya sadece “lütfü” demektir. Bu kapsamda, din ulularına ve azizlere, Tanrı’dan lütfü olarak “karizma” verildiğine inanılmaktadır (Oktay, 2003: 49). Bu anlamda, karizma sözcüğü, peygamberlere ve evliyalara verilen bir tür keramet özelliği taşımakta ve kitlelerin akli melekelerinden ziyade, duygular ve heyecanlar ile ilgili manevi dünyasına hitap etmektedir.

Karizmatik meşruiyetin en belirleyici özelliklerinin başında, onun “istisnai”, “sıra dışı”, “alışılmamış ve kural dışı” yönü gelir. Karizmatik meşruiyet, geleneksel ve yasal-ussal meşruiyetlerden farklı olarak kişisellikten sınırlıdır. “Uyma”, kişiye yöneliktir. Diğer taraftan, karizmatik meşruiyetin memurları olmaz; “yandaşlar”ı ve “tilmizler”i olur. Karizmatik önder bir cezbe adamıdır, etrafındakiler de onun cazibesine kapılmış bireylerdir (Oktay, 2003: 50-51-52). Karizmatik meşruiyet biçimi, çok önemli dönüşüm anlarında diğer iki tipin ulaşamayacağı ölçüde etkinlik kazanabilir ve tarihi biçimlendirir. Ancak, saf bir Karizmatik otoritenin istikrar içinde sürmesi ve çok uzun ömürlü olması imkansızdır. O, ya gelenekselleşecek veya rasyonelleşecek ya da her ikisinin bir karmasına dönüşecektir (Weber, 2013: 96). Karizmatik otoritenin en önemli zayıflığı, karizmatik niteliklerinin kanıtının uzun süre görülmemesi ile tanrının ya da sihirli veya kahramanlık güçlerinin lideri terk ettiği düşüncesinin ortaya çıkmasıdır. Eğer uzun süre başarı gösteremezse ve her şeyden önemlisi, yönetimi altındakilere herhangi bir yarar sağlamıyorsa karizmatik güç ortadan kalkar (Weber, 2013: 91-92). Son olarak, karizma

sahibi liderin ölmesi veya başarısızlık göstermesi durumunda da, karizmaya dayanan otorite ve meşruluğun varoluşu tehlikeye girecektir.

3. DEĞER BİLİNCİ (DEĞER RASYONALİTESİ)

Weber'e göre, her davranış gibi toplumsal bir davranış da, geleneksel saiklerle, hissi saiklerle, değer bilinciyle veya gaye bilinciyle belirlenmiş olabilir (Weber, 2012: 45). Bu saikler, aynı zamanda meşru bir düzenin geçerlilik kazanmasının yollarını da teşkil ederler (Weber, 2012: 66). Konu bu şekilde ortaya konulunca, bazı yazarlara göre, Weber eserlerinde aslında 4 ana meşruiyet biçimi tanımlamış olmaktadır. (1) “geleneksel”; (2) “etkileyici (duygusal) inanç”; (3) “değer-rasyonel (etik’ide içeren)”; ve (4) “yasal (pozitif yasama)”. Ancak, aydınlanmanın ardındaki ussallaşma süreci ilk üç tipi asgariye indirmiştir (Modak-Truran, 2013: 4). İlk aşamada ortaya atılan 4 ana meşruiyet biçimine karşın Weber’in en sonunda geleneksel, karizmatik ve yasal-ussal şeklinde 3 meşruiyet biçimi tanımlaması oldukça ilgi çekici olup, bu husus Barker’in Weber’in meşruiyet tipolojisini incelerken “değer bilinci”ni 4. tip meşruiyet olarak belirlemesi kapsamında önem kazanmıştır (Wiechnik, 2013: 7).

Başlangıç olarak, Max Weber, her davranış gibi, toplumsal davranışların da geleneksel ve hissi saikler ile veya değer ve gaye bilinciyle olmak üzere 4 biçimde belirlenebileceğini, meşru bir düzenin manevi ve maddi yollarla teminat altına alınabileceğini ve meşru bir düzenin dayanaklarının ise gelenekler, inançlar ve yasama’dan oluştuğunu savunur.

Davranışların “geleneksel saik”lerle belirlenmesi, çoğunlukla kişinin davranışını yerleşmiş alışkanlıklarla sergilemesi anlamına gelir. Gelenek tarafından kutsanma, hep olagelmiş şeyin geçerliliğine dayanır ve manevi bir niteliktedir. Bu kapsamda, dini inançlar düzene itaat sağlanmasında önemli bir faktör niteliği taşırlar. Bir diğer saik, davranışın “hissi saik”lerle belirlenmesidir. Bu durumda kişiler davranışlarını yaşadığı anlık hissi tutum ve heyecanlarla emosyonel olarak sergilemektedir (Weber, 2012: 46). Bu saik manevi bir nitelik taşımakta ve kişi, bu saik sayesinde düzene karşı içten bir teslimiyet ve bağlılık duymakta ve sonuç olarak, düzeni meşru olarak kabul etmektedir (Weber, 2012: 61). Vahiy, bu biçimin temel ortaya çıkış yollarından birisidir. Üçüncü bir tip, davranışın “değer bilinci” ile belirlenmesidir. Bu ise kişinin bir davranışı, sırf ahlaki, estetik ya da dini bakımdan taşıdığına inandığı değerinden dolayı sergilemesi, bunu yaparken davranışının doğuracağı neticeleri nazar-ı dikkate almamasıdır (Weber, 2012: 46). Tabii hukuk, “değer bilinci”ne dayalı geçerliliğin en saf tipini temsil etmektedir. (Weber, 2012: 65). Dördüncü ve son tip saik, yasallık inancı olup, davranışın “gaye bilinci” ile belirlenmesidir.(Weber, 2012: 45). Bu saik maddesel bir saik niteliğini taşımakta, davranışların kısmen veya tamamen bir takım özel neticelerin beklentisiyle, yani menfaate dayalı şekilde gerçekleştirilmesini belirtmektedir (Weber, 2012: 61).

Bütün bu anlatılanların özetlenmesi, Weber’in diğer üç biçimin yanı sıra 4. bir meşruiyet biçimi olarak “değer bilinci”ni ifade etmeye çalıştığını ve bunu “tabii hukuk”

veya “ahlak” ile ilişkilendirmeye çalıştığını göstermektedir. Gerçekten, insanların mevcut bir düzeni geçerli kabul edip onu meşru görmeleri ve itaat etmeleri sadece gelenekler, din, karizmatik etkiler veya maddi menfaatler ile açıklanamayabilir. Bu etkenlerin açıklayamadığı konularda değerlerin göz önüne alınması yararlı olacaktır. Bu kapsamda, Rawls, Buchanan, Beetham vb. çağdaş düşünürlerin meşruiyete ilişkin kavramsallaştırmalarında adalet, insan hakları, evrensel hukuk ilkeleri gibi normatif haklılaştırma öğelerine başvurmaları bu boşluğu doldurma amacını güdüyor olabilir.

4. WEBER TİPOLOJİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Weber’in tipolojisine yöneltile eleştirilerin belki de en önemlisi, kapsayıcı olmadığı ve bütün iktidar tiplerini açıklamak bakımından yeterli bulunmadığı şeklindedir. Gerçekten, ünlü sosyoloğun sınıflandırması tarihi ve karşılaştırmalı yöntem bakımından büyük önem taşımakla beraber, gönümüzün karmaşık siyasal gerçekliğini kavramak yönünden yeterli sayılamaz (Kapani, 1999: 92-93). David Beetham, bu noktayı Weber’in meşruiyet fikrindeki temel eksiklik olarak ifade etmektedir. Ona göre, bu eksiklik, onun otoritenin (Herrschaft) meşruluğunu oluşturan karmaşık farklı elementleri, meşruluğa inanç şeklindeki tek bir boyuta indirgemesinden kaynaklanmaktadır. Onun tipolojisinin bütün karmaşıklığı, yanlış bir basitleştirme üstüne inşa edilmiş olmasıdır. Meşruluk çok katmanlı bir kavramdır ve gücün meşrulaştırılması, çok dikkatli bir şekilde ayırt edilmesi gereken pek çok farklı düzeylerden oluşur (Beetham, 1991: 42).

Beetham’ın Weber’e getirdiği bir diğer eleştiri, onun “kurallar veya yasalar meşruluklarını nereden alırlar?” sorusuna verilebilecek iki farklı cevap arasındaki önemli ayrılığı göremediği şeklindeki iddiasıdır. Ona göre, verilebilecek cevaplardan ilkinin oluşturan “hukuksal” cevap, konu edilen kural veya yasaların kaynağını dikkate alır. “Normatif veya felsefi” olan ikinci cevap biçimi ise devlet söz konusu olduğunda yasaların içerdiği temel normatif ilkelere, siyasi iktidar söz konusu olduğunda iktidarın haklı kaynağı hakkındaki temel ilkelere bakar. Weber, geleneksel ve yasal otorite arasındaki zıtlığı hukuki biçime göre düşünür. Şöyle ki, onun ayırımına göre geleneksel otorite altında yasalar, gelenek veya önceki emsalin kutsallığı ile geçerli hale gelirken, yasal otorite akılcı kurallara dayanır (Beetham, 1991: 40).

Weber’in otorite ve meşruiyet konusundaki düşüncelerinin “hukuki” bakış açısından etkilenmesi, buna karşın “normatif veya felsefi” yönü dışlamasına yönelik olarak getirilen bu eleştiri başkaları tarafından da paylaşılmaktadır. Weber’in meşruiyet sınıflandırmasına atıfta bulunan C. Schmitt’e göre de, modern devletin (ve Weber’in) yasallığı vurgulaması, yani devletin kararlarının oluşması ve uygulanmasında belirli usul kurallarına uymayı öngörmesi, Weber’in düşündüğü gibi “yasal-ussal meşruiyet” fikrini içermekten çok, bizzat meşruiyet kavramını dışlamak ve aşmak içindir. Schmitt’e göre meşruiyet kavramı, ahlaki bir tanım içerir. Meşru otoriteyi yansıtan buyruklara geçerlilik kazandıran, kendi içinde geçerliliği olan buyurgan bir ideale ilişkindir. Buna karşılık, “yasal-ussal meşruiyet” altında, bu buyrukları geçerli kıldıkları düşünülen usule ilişkin kurallar

MAX WEBER'DE OTORİTE VE MEŞRUIYET TİPOLOJİSİ

bütünüyle biçimseldir, içsel bir doğruluk dolayısıyla da özgün bir meşruiyet içermez. Bu kurallar üzerine inşa edilen buyruklara da haklılık kazandırmaz (Poggi, 2002: 128-129).

Aslında, daha önce kısaca değinildiği gibi, Max Weber eserlerinde meşru bir düzenin geçerlilik kazanmasının yolu olarak 4 adet saik sayar. Buna karşın meşhur tipolojisi sadece 3 adet otorite/meşruiyet biçimini içermektedir. Saiklerde yer alan, ancak 4. bir meşruiyet biçimi olarak ifade edilmeyen “değer bilinci” kavramı, Weber’in “ampirik ve hukuki” bakış açısının yanı sıra “normatif veya felsefi” bir kavramaya da sahip olduğunu ve bunu “tabii hukuk” veya “ahlak” kavramları ile ilişkilendirmeye çalıştığını göstermektedir. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla “değer bilinci” saikini 4. bir meşruiyet/otorite biçimi olarak teorisine eklemlemeyi ya başaramamış veya buna gerek görmemiştir. Dolayısıyla, Weber’in eserlerinin kronolojik yazılış sırasını da içerecek şekilde, detaylı bir araştırmaya muhtaç olduğu aşıkardır.

Weber’e yönelik bir başka eleştiri konusu, insanların bir rejimin meşruluğuna nasıl ve niçin inanmaya başladığına dair net bir açıklama verememesi hususudur. İnsanlar, nedensellik ve tarihsellik boyutu göz önüne alınmadan, sanki kendiliğinden egemenliği geçerli ve bağlayıcı olarak görmeye başlarlar ve bu inanç ileriki davranışa rehberlik eden içselleştirilmiş bir yapı veya norm halini alır (Hardın, 2007: 248-249). Weber’in görüşüne göre, meşru bir düzen o düzende yaşayanlarca meşru sayılan düzendir. Önemli olan, söz konusu düzene tabi olanların o düzene karşı ne hissettikleri ve düzeni nasıl algıladıklarıdır. Bu durumda, çoğunluğun benimsediği, içine sindirdiği ve onayladığı düzeni ister istemez meşru bir düzen olarak nitelendirmek gerekecektir (Vergin, 2010: 76).

Bu noktada, Beetham’ın daha açık bir biçimde işaret ettiği üzere, meşruiyeti Weber’in yaptığı gibi sadece “meşruiyete olan inanç” olarak görmek, meşruiyetin nasıl meydana geldiğini göz ardı etmek demektir. Bu tutum, meşruluğun belirlenmesini, büyük oranda halkla ilişki kurmayı sağlayan kampanyalara ve bunun gibi etkinlikler aracılığıyla yasallığı “üretebilen” iktidar sahibinin ellerine bırakabilir (Heywood, 2013: 279). Gerçekten, meşruiyeti sadece halkla ilişkiler sorunu olarak düşünemeyiz. Max Weber’in yaptığı gibi, meşruiyet bir inanç olarak tanımladığı zaman, inançların zaman zaman geçici nitelik taşıması yönetimlerin istikrarı bakımından da sorun yaratabilir. İnançlar değişkendir. Birileri bir şeye belli bir anda inanabilir ve daha sonra başka bir şeye. Diğer taraftan, inançların diğer kişilerin etkisine açık olması söz konusudur. Güçlü bir hatip veya iyi hazırlanmış bir halkla ilişkiler kampanyası, halkın bir konu hakkındaki inancını değiştirebilir. Bu durum, bir hükümetin meşru olmak için yapmak zorunda olduğu bütün şeyin, halkını meşru olduğuna ikna etmek olduğuna dair yanlış bir izlenim de yaratır (Wiechnik, 2013:7).

Siyasal bir düzenin meşruluğunun Weber’in gözünde çok önemli bir yeri vardır, çünkü ona göre siyasal düzenin meşru olarak algılanması toplumda istikrarın sağlanmasının adeta bir önkoşulunu teşkil etmektedir (Vergin, 2010: 76). Ancak, Weber’in yaptığı gibi meşruiyet kavramının ampirik açıdan ve inanç temelli olarak ele

alınması, istikrar boyutu ile birlikte düşünüldüğünde iki önemli sorun ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak böyle bir anlayış, öncelikle, istikrarlı oldukları için her türden otoriter ve totaliter devlet yönetimlerinin meşru olarak düşünülmesini gerektirecektir. Böyle bir anlayışın hatalı olacağı ise tarihteki uzun süreli diktatörlüklerin (Franco İspanya'sı, Salazar Portekiz'i gibi) varlığı göz önüne alındığında apaçık ortadadır. Bu konudaki bir diğer örnek, Alman halkının çoğunluğunun rıza gösterdiği varsayımıyla Nazi'lerin yaptığı bütün zulüm ve soykırımların haklı ve meşru görülebilmesi olasılığı olacaktır.

Weber'e göre 3 farklı tür aktör otoriteyi meşru olarak deneyimleyebilir: yönetenler, yöneticilere bağlı görevliler ve yönetilenler. Weber'in çalışmasında, yöneticilere bağlı görevliler ve yönetilenler açısından meşruiyet, otoriteyi geçerli ve bağlayıcı olarak görme anlamında benzer özelliklere sahip iken, yöneticiler var olan konumlarını haklılaştırma ihtiyacı içerisindedir (Swedberg, 2005: 149). Weber, meşruiyet tiplemesini yönetilenlerin değil, yönetenlerin bakış açısıyla incelemiş ve meşruiyet kavramsallaştırmasını çok fazla yönetici-merkezli bir perspektiften ele almıştır. Bu nedenle de, gayri-meşru olma durumu (illegitimacy) ile ilgilenmemiştir (Özev, 2005: 9). Bu husus, onun otorite ve meşruiyet tipolojisine yönelik bir diğer eleştiri konusunu oluşturmaktadır.

Başka bir nokta, Carl Friedrich'in ifade ettiği gibi totaliter diktatörlüklerin doğuşunun Weber'in sınıflandırmasını yetersiz kılmış olması olgusudur. Ona göre, geleneksel, rasyonel- hukuki ve karizmatik lider tipleriyle birlikte, totaliter liderlik de ayrı bir tiptir (Friedrich, 1964: 28-29). Gerçekten, 20. yüzyılın ilk yarısından ortaya çıkan faşist rejimlerin yanı sıra, yine bu dönemlerde ilk olarak ortaya çıkan ve yüzyılın ikinci yarısında bir ara yaygınlık kazanmaya başlayan askeri yönetimlerin varlığı, bu tip yönetimlerin hangi tip otorite ile ilişkilendirileceği bakımından Weber'in tipolojisindeki eksikliği göstermektedir. Diğer yandan, Weber'in tipolojisini yaptığı bu üç tip otorite biçiminin tarihteki bütün otorite tiplerini açıklamak bakımından yeterli olmadığını ileri süren düşüncelerin de mevcut olduğunu belirtmeliyiz. Bu tip eleştirilere göre sosyal hayatta benimsemeye, güvene, uzmanlığa, paraya, başarıya ya da performansa dayalı çeşitli otorite tipleri bulunmaktadır. Bunlardan özellikle uzmanlığa dayalı otorite, günümüzde yasal-rasyonel otoriteye meydan okumaktadır (Eryılmaz, 2011: 242).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Meşruiyete modern yaklaşımın kökleri, içinde yaşadığı dönemin değişim ve gelişmelerini kendi sosyolojik yaklaşımı ışığında etkileyici şekilde analiz eden Max Weber'in yazılarında yatar ve bugünkü meşruiyet kavrayışımızı da geniş ölçüde onun açıklamalarına borçluyuz. Onun “karizmatik”, “geleneksel” ve “yasal-ussal” meşruiyet şeklindeki kavramsallaştırması, bugün dahi konunun ele alınmasındaki başlıca yerini korumaktadır (Tyler, 2006: 378). Meşruiyet hakkındaki modern düşünceye yol açan Weber'in bu teorisi, konsensus ve çatışmacı toplum teorilerinin her iki türünün kompleks bir karışımından oluşur (Zelditch, 2001: 43). Ayrıca, normatif kritere başvurmayı

MAX WEBER'DE OTORİTE VE MEŞRUIYET TİPOLOJİSİ

gerektirmeyen türden etkili bir “ampirik-betimleyici” meşruiyet açıklaması ortaya koyar (Peter, 2010: 2)

Çalışmamızda, Weber'in toplumbilim incelemeleri sonucunda ulaştığı otorite ve meşruiyet bağlamındaki kavramsallaştırmaların, onun içinde yaşadığı çağ ve toplumsal ortamdaki koparılamayacağı sonucuna varmaktayız. Rasyonel ve ekonomik davranış biçimlerini öngören kapitalist üretim biçimleri sivil toplumda hakim iken, siyasal toplumda, yani devletteki işleyişin eski tip devlet yapısı ile yürütülemeyeceği aşikardır. Sonuç, modern bürokrasilerin ortaya çıkması ve devlet aygıtının da rasyonel ve akılcı kurallar çerçevesinde işletilerek etkinliğinin, sonuç olarak da kitleler gözünde meşruiyetin bu yeni anlayış doğrultusunda artırılmasıdır. Weber'in yaptığı, otoriteyi elde etme ve meşruiyeti sağlama biçiminde yaşanan en son dönüşümü “yasal-ussal” otorite/meşruiyet başlığı altında formüle etmesidir. Bunu yaparken, “geleneksel” ve “karizmatik” temele dayalı eski biçimleri de tanımlayarak, meşhur 3'lü tipolojisini ortaya koymuştur.

Weber, çalışmamızda belirttiğimiz gibi meşru bir düzenin geçerlilik kazanmasının yolu olarak 4 adet saik sayar. Buna karşın otorite/meşruiyet tipolojisini oluştururken sadece 3 adet saik'ten yararlanır. Saikler içinde yer alan, ancak 4. bir meşruiyet biçimi olarak ifade edilmeyen “değer bilinci” kavramı, bazı çağdaş düşünürlerin, örneğin Beetham'ın dikkatini çekmiş ve çeşitli yazılarında bu görüşünü ifade etmiştir. Bu durum, Weber'in “inanç temelli” meşruiyet anlayışına yönelik olarak getirilen “normatif” boyutun eksikliği şeklindeki temel eleştiriler ile de bağlantılı gözükmektedir. “Değer bilinci” (veya değer rasyonalitesi ya da değerler) kavramı, çok önemli ölçüde normatif boyut taşır. Bu saik, Weber tipolojisinde kendine daha belirgin bir yer bulabilse onun meşruiyet anlayışına yönelik temel eleştirilerden birisi ortadan kalkabilecektir. Nitekim, meşruiyetin minimum şartları olarak, yasal geçerlilik, ortak inançlar ve ifade edilen rızayı öneren, böylece yasal, ahlaki ve toplumsal yaklaşımları birleştirmeye çalışan Beetham'ın bu yaklaşımı böylesi bir çabayı temsil eder gözükmektedir (Thomas, 2013: 19).

Weber'in meşruiyet yaklaşımına getirilen en temel eleştiri, hiç kuşkusuz onun “inanç temelli” (subjektif veya ampirik) meşruiyet yaklaşımını savunması ve bu anlayışın, meşruiyete ilişkin normatif boyutu göz önüne almamasıdır. Her türlü diktatörlüklerin ve insan haklarına aykırı davranışların bu anlayışa dayalı olarak mazur görülebileceğine yönelik eleştirilere çalışmamızın son bölümünde yer verilmiştir. Ayrıca, bu şekildeki ampirik açıklamaların meşruiyetin nasıl oluştuğuna dair açıklamaları göz ardı ettiğine ve Weber'in yaklaşımının yönetici merkezli olduğuna ilişkin eleştirilerin yanı sıra, Weber tipolojisinin bütün iktidar ve otorite tiplerini açıklamakta yetersiz kaldığı ve bu yetersizliğin çağımızda daha da arttığına ilişkin çeşitli görüşlere de kısaca değinilmiş bulunmaktadır. Ancak, tüm eleştirilere ve David Easton'un benzer bir denemesi de dahil olmak üzere konuya ilişkin yeni çalışmalara karşın, Weber'in otorite ve meşruiyet tipolojisine yönelik temel kavramsallaştırması bugün dahi önemini ve temel yerini korumaya devam etmektedir

KAYNAKÇA

- BEETHAM, David. 1991. "Max Weber And The Legitimacy of The Modern State", **Analyse & Kritik** 13, s. 34-45.
- BİRSİN, Mehmet. Nisan 2012-Eylül 2012. Ortaçağdan Aydınlanmaya Kıta Avrupa'sında Meşruiyet Paradigmasının Dönüşümü, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 4.
- ÇAM, Esat. 1995. **Siyaset Bilimine Giriş**, Genişletilmiş 4. Basım, Der Yayınları, İstanbul.
- DUVERGER, Maurice. (1982). **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev. Ş. Tekeli), 2. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul.
- ERYILMAZ, Bilal. 2011. **Kamu Yönetimi**, 4. Baskı, Okutman Yayıncılık, Ankara.
- FRIEDRICH, Carl J. ve BRZEZINSKI, Zbigniew K. 1964. **Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi**, (Çev. O. Onaran), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- HARDIN, Russell. 2007. **Compliance, Consent, and Legitimacy**, (Der.), Boix, C. and Stokes, Susan C., Oxford University Press, Oxford, UK.
- HEYWOOD, Andrew. 2013. **Siyaset**, (Der.), (Çev.B. Kalkan), 9. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- KAPANİ, Münci. 1999. **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- MODAK-TRURAN, Mark C. 2013. **Legitimation**, from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2226656
- OKTAY, Cemil. 2003. **Siyaset Bilimi İncelemeleri, Meşruiyet, Sınıflandırma, Kültür, Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ÖZEV, M. Hilmi. 2005. **Meşruiyet Kavramının Dönüşümü**, from http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayintipid=3&page=3&yayinid=3&makaleid=28
- ÖZTÜRK, Namık Kemal. 2015. **Yönetim Temel Kavramlar ve Uygulamalar**, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale.
- PETER, Fabienne. 2010. **Political Legitimacy**, <http://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>
- POGGI, Gianfranco. 2002. **Modern Devletin Gelişimi**, (Çev. Ş. Kut ve B. Toprak), 2. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

MAX WEBER'DE OTORİTE VE MEŞRUIYET TİPOLOJİSİ

SWEDBERG, Richard. 2005. **The Max Weber Dictionary**, Stanford Üniversitesi Press, Stanford, California.

THOMAS, C.A. 2013. **The Concept of Legitimacy and International Law**, www.lse.ac.uk/collections/law/wps/wps.htm.

TYLER, Tom R. January 2006. Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation, **Annual Review of Psychology**, Vol. 57: 375-400.

VERGİN, Nur. 2010. **Siyasetin Sosyolojisi**, 7. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.

WEBER, Max. 2013. **Bürokrasi ve Otorite**, (Çev. H. B. Akın), 6. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.

WEBER, Max. 2012. **Sosyolojinin Temel Kavramları**, (Çev. M. Beyaztaş), 3. Baskı, Yarı Yayınları, İstanbul.

WIECHNIK, Stan. November 2013. Political Legitimacy and Values, **Small Wars Journal**.

ZELDITCH, Morris Jr. 2001. **Theories of Legitimacy**, Ed: JOST, John T. And MAJOR Brenda, The Psychology of Legitimacy, Cambridge University Press, UK.